Idel-Ural

43 (49) **Tatar legionьnьꞑ atnalьq gəzitəse** 24. Oktəbr 1943

Germaniəne hava terrorь qaqşatmajacaq

„Germaniə şəhərləren havadan tupqa totu nətiçəsendə kilgən zararlar, çimerelgən jortlar, ylgən qorbannar kənbatьş demokratik ilendə jəşəyce xalьqlarda ber nindi də ajruca şatlьq tudьrmьj. Ləkin vaqьt kily belən, bu tupqa totu nətiçəsendə, Germaniədə qomumi ruxani kəcsezləny tudьracaq“. Angliənenꞑ „Nju Stetsmen Ənd Nejpon“ kebek kyrnekle zurnallarьnda bu syzlərne uqьqannan sonꞑ, bigrəktə „ajruca şatlьq tudьrmьj“ syzennən bez barь tik bik zur itep sorau bilgese genə quja alabьz. Bez biredə ikence dərəçədə torqan məs'ələlərgə tuqtalmьjca, Angliə həm Amerikanьꞑ tьnьc xalьqqa jьrtqьclarca havadan heçym itylərendəge ajruca acьq xəllərne genə kyrsətergə ujlьjbьz.

Doşman, german xalqьna qarşь hava heçymnərenꞑ kecəjtergə tьrьşa. Alda əle taqь da zurraq qorbannar bulmas diep əjtep bulmьj. Hava heçymenə qarşь Germaniə nərsə quja ala? Bu heçymnər belən Germaniəne çiny məmkinme?

Xəkymət ministrь d-r Gebbels: „Tərtip, ruxnьꞑ kytərenke bulu, qurqusьz jərəkle bulu — bygenge kənnenꞑ lozungьsь şunnan tora“ digən ide. Doşman, Germaniənenꞑ ruxani jaqtan tarqaluьna ьşana. Anьꞑ strategikasь 1918 nce jьldaqь xəlnenꞑ qabatlanuьna qorьlqan. Ul vaqьtta anar, bəten xalьq ara xoquqlarьn bozьp, aclьq blokadasь jardəme aşa Germaniəne tarqatьrqa ireşergə məmkinlek bulqan ide. Ul vaqьtta Germaniə xalqьnьꞑ mujnьna kiderelgən elməknenꞑ bik nьq tartьlqanьn bez bik jaxşь beləbez. Bez. şulaj uq 1918 nce jьldaqь xəlnenꞑ axrь xurlьqlь rəveştə təmam buluьnьꞑ səbəben, xəkymət idarəsenenꞑ aqьllь rəveştə idarə itə belməycelegennən həm batьr adьm jasьj almauьnnan bulqanьn da aꞑlьjbьz. Ul vaqьtta fronttaqь byleklərnenꞑ batьrlьqь bulqan həm alarnьꞑ suqьşcan ruxlarь kytərenke caqta, sonьna qədər çiꞑelməs xəldə qalqan ber xəldə, jaxşь idarə itə belyce bulqanda ber nindi qazanьşsьz təmam bulьrqa məmkin tygel ide.

Bygenge Germaniə belən jьraqtan kyrə belə torqan keşelər, yzlərenenꞑ çəvaplьlьqьn tanucьlar idarə itə. Monь dəreslәy əcen d-r Gebbelsnьꞑ əvakuatsiə turьndaqь 1 nce avgustta cьqarqan əndəməsen kyrsəty çitsə kirək. Bu əndəmə baştan axrьna qədər xalьqnьꞑ tormьşьn qajqьrtudan qibarət ide. Mondьj xəkymət caralarьn tormьşqa aşьru əcen bik zur tərtip kirək: „Germaniə xalqьnьꞑ bu sьjfatь turьnda kem syz kərəşterə ala!“. Tərtip — Germaniə xalqьna qьna xas bulqan ber nərsə ul. Tərtip — Germaniə xalqьnьꞑ jərəgendə genə jəşəmicə, anьꞑ aqьlьnda jəşi ul. Xəkymətnenꞑ bəten kyrsətmələre ytəlep, yzəknenꞑ kyp ələşe kycerelde. Balalar anaları belən, məktəplər, qartlar həm yzlərenenꞑ hənərləre jəisə yzlərenenꞑ eşləre belən yzək urьnqa kirəksez tabьlqannar, hər qajsь da hava heçymennən qurqьnьcsьz urьnqa kycereldelər. Kycery eşləre tərtiple rəveştə, firqə kyrsətmələre bujьnca, milli sotsialistlarnьꞑ həm xalьqqa jardəm kyrsəty ojьşmasьnьꞑ eşlekle qatnaşь, jardəmləre belən uzdьrьldь.

Xalьqnьꞑ bəten kycmi qalqan ələşe, hər kənne diərlek, bigrəktə tənnərendə sirin qьcqьrqan vaqьtlarda, batьrlarca, yz-yzləren ajamьjca tərtiplelek yrnəkləre kyrsətələr. Xalьqnьꞑ yz-yzen saqlauь, kyzəty ytkərylər, keşelərnenꞑ tormьşьn həm nərsələren qotqaruda yzen qorban itep kyrsətkən batьrlьqlarьn iskə alu da monꞑa çanlь şahit bula ala. Tərtipnenꞑ yrnəkle buluь bəten çirdə kyrnep tora. Xərbi kəcnenꞑ şəhərne saqlau sələtlege ysy belən ber yk vaqьtta, doşmannьꞑ hər ber jaꞑa heçyme vaqьtьnda şəhər xalqьnьꞑ da doşmanqa qarşьlьq kyrsətye həm qauşamaucьlьqь ysə barqanьn da xəterdən cьqarmьjbьz.

Zenit tuplarьnьꞑ sanь artqannan arta bara. Şulaj uq doşmannьꞑ hər kənne dip əjterlek, yzenenꞑ pьcraq ujьn qəməlgə aşьrьrqa kilyce ocqьclarьna qarşь batьrlarca kərəşyce tənge istrebitel'lər eskadriliəse sanь da ysə bara. Xəjer, Germaniə xalqь fronttaqь soldattan yrnək ala. Bygenge kənnenꞑ fərmanь — hər kem yzen eştə kyrsətergə tieş. Yzen yze qulqa alьp, saflarnь nьqьtьp, hər kem cьdam həm batьrlarca, maqsadqa ireşkəncegə qədər yzlərenenꞑ eşlərenə təşkən burьcnь ytilər. Xəzerge kendəge tərtiplelek, ruxnьꞑ nьqlь buluь, qurqusьz jərək buluьbьznьꞑ nətiçəse bulьp, hava piratlarь çinajətcelərenenꞑ əstennən yzenenꞑ tantanasьn kyrsəty kəne kiləcək.

Germaniə hava terrorь belən çiꞑeləcəkme digən sorauqa, beznenꞑ çəvabьbьz şunnan qibarət.

Doşman əgərdə Germaniə irləren həm xatьnnarьn yzenenꞑ jьrtqьclьqь belən qurqьtьrqa ujlaqan ikən, ul vaqьtta ul bik nьq jalqьşqan. Bez hər qajsьbьz da Germaniənenꞑ hər ber ajrьm keşesenenꞑ əstenə çəvaplьlьq jəklənganenen jaxşь beləbez. Germaniənenꞑ frontьna vatanь da lajьqlь!

Çəjyle qəskərlər heçymgə cьqu aldьnnan

German hava kəclərenenꞑ sonꞑqь unꞑьşlarь

German hava kəclərenenꞑ 14 nce oktəbrdə ireşkən unꞑьşlarь turьnda bəten çir şarь mətbuqatь „bu qadəttən tьş zur suqьş vaqiqələrenenꞑ berse“ dip sanьj.

14 nce oktəbrdə amerikalьlarnьꞑ 250 dən 300 gə qədər bulqan dyrtər motorlь bombalaucь ocqьclarь, tərle byleklərgə bylenep, Germaniə çirenə hava terrorьna jul totalar. Amerika ocqьclarь diꞑgez jar bujlarьna çitkəc yk, german istrebitelləre alarqa qarşь heçym itə başladьlar. Bu hava heçyme ber nicə səqətkə suzьlьp, əlegə qədər bulqan hava suqьşlarьnnan iꞑ zurь, iꞑ kəclese bulьp sanala.

German xərbi baş komandalьqьnьꞑ xəbər ityencə, bu hava suqьşьnda german çirendə 121 dyrtər motorlь bombalaucь ocqьc bərep təşerelgən. Kyp kenə bombalaucь ocqьclar, qatь zararlanularь arqasьnda, baracaq urьnnarьna barьp çitmicə, kire borьlьrqa həm Şvetsariə çirenə təşərgə məçbyr bulqannar.

Bəten dəvlətlərnenꞑ xərbi kyzətycelərе bu hava suqьşьn, german hava kəclərenenꞑ iꞑ zur unꞑьşlarьnnan berse, dip tanьjlar. Bitaraf dəvlətlərnenꞑ mətbuqatь, yzenenꞑ berence bitlərendə, bu suqьş turьnda qadəttən tьş ber vaqiqə təsendə jazьp cьqa. „Neie Sjurixer Seitung“ gəzitəse: „Bu iskitkec kyp sanda bərep təşerelgən bombalaucь ocqьclar. Germaniənenꞑ „hava heçymennən saqlanu eşləre tuqtausьz kecəjə bara“ dip belderyen rəsmi rəveştə raslьjlar. Şuꞑa kyrədə, Germaniənenꞑ „doşmannьꞑ hava terrorьna qarşь tyləy səqətləre jaqьnda tuacaq“ dip belderyenə zur əhəmiət belən qararqa kirək“ dip jaza.

Şvedsiənenꞑ Londondaqь xəbərcese: „Germaniə hava kəclərenenꞑ unꞑьşlarь Londonqa bik auьr tə'sir jasadь. Ingliz xərbi belgeclərе Germaniənenꞑ hava heçymennən saqlanu eşləre nicek qujьlqanьn belergə tьrьşalar“ dip belderə.

Sonqь hava heçymnərenenꞑ unꞑьşsьzlьqlarь, ciksez kyp ocqьclar juqaltu. Vaşington əcen kətelməgən auьr xəbər buldь. Aq Jortta barqan konferensiədə, Ruzvelt yzenenꞑ bik nьq borcьluьn sizderde. Kətelməgəndə, tərle soraularqa çəvap birgəndə, 8 nce tən jaq Amerika hava korpusьnьꞑ zur juqaltularьn belderde. Bilgele, qadəttəgecə Ruzvelt, məs'ələnenꞑ nicek buluьn barьn da dəres itep əjtmədе. Xəzergə ul barь 60 bombalaucь ocqьc juqaluьn qьna tanьj. Şulaj da, ul bu rəsmi belderyenə quşьp: „**Bu juqaltular beznenꞑ əcen bik məhim. Hər ber heçym sajьn 60 ar ocqьc juqaltunь bez yz əstebezgə ala almьjbьz**“ dide.

Ruzvelt „xisabь“ belən də, ber atna ecendə bərep təşerelgən Amerika ocqьclarьnьꞑ sanь 221 gə çitə (Bremen şəhərenə heçym jasaqanda 218 ocqьc, Anklam həm Gotenxafen — 62, Mjunster — 51, Şveinfurt şəhərenə heçym jasaqanda 60 ocqьc bərep təşerelə). Qьsqaca sonqь biş heçymdə 44 ər ocqьc juqalqan bula. Cьnlьqta ber atna ecendə amerikalьlar 282 ocqьc juqalttьlar. Bu hər heçym sajьn kimendə 56 ocqьc juqaltu digən syz bula. Əgərdə auьr zararlanqan ocqьclarnьꞑ Germaniə ciklərennən başqa çirgə təşep vatьlularьn iskə alsaq, bu kəndəge juqaltular sanь 60 tan da arta.

Şulaj itep amerikalьlarnьꞑ „ocucь krepost“larь həm inglizlərnenꞑ şul tepta uq cьqarьlqan „Galifaks“, „Liberator“ (49 metr ozьnlьqta, 5 metr bieklektə) jaꞑa bombalaucь ocqьclarь, Germaniənenꞑ jaꞑa istrebitelləre „Fokke Vul'f 190“ tarafьnnan, zur juqaltularqa ducar itelələr. Xəzerge kəndə istrebitel „Fokke Vul'f 190“ — iꞑ tiz ocucь, iꞑ çitez həm kəcle qoral belən qorallanqan, yzenə tiꞑ bulmaqan istrebitellərdən berse bulьp sanala.

Zur təçribəle german ocucьlarь hava terrorcьlarьna tieşle çəvap birep kilələr. Germaniənenꞑ hava heçymennən saqlanu kəclərе kennən-kən nьqьj. Doşman qanlь, auьr juqaltularqa ducar itelə.

Germaniənenq Lissabonqa protestь

Germaniə xəkymәte 15 nce oktəbrdə, Lissabondaqь yzenenꞑ ilcese arqьlь, Azor utraularьndaqь terək noqtalarnь Angliəgə tapşьru bujьnca protest belderde. Germaniə notasьnda, monьꞑ belən Portugaliə xəkymәte, Portugaliənenꞑ bitaraflьqьn bozdь, dielə. Azor utraularьnda əxyəlnenꞑ yzgəryennən cьqqan bəten caralarnь kyry xaqьn Germaniə xəkymәte yzendə qaldьra.

Ejzenhoverqa heçym

Vişidən xəbər itylərenə qaraqanda, Amerikanьꞑ baş komandanь general Ejzenhoverqa heçym bulqan. Tunistan kən jaq Italiəgə ocьp kilergə tieş generalnьꞑ ocqьcьna bomba qujьlqan bulqan. Ul, Ejzenhover ocqьcqa utьrudan elek, şartlaqan. Xakimiət başьnda torucь amerikalьlarnьꞑ barlьq tьrьşularьna qaramastan, bu heçymne ojьştьrucьlar tabьlmaqan.

Ge[illegible]

Angliənen kolonial' səjasəte

Amerika səjasətceləre soŋqь vaqьtta Angliənen kolonial' səjasəten „yz jəşen jəşəgən imperiālizm" buluda qəjepləp, ber nicə mərtəbə tənqitlədelər. Britaniənen ecke eşlər ministrь Morrison, mətbuqat vəkillərenen təşkē aşьnda, Britaniə imperiəsen jaqlap notьq səjləde. Morrison, suqьş vaqtьnda Palestinada həm Hindstanda ajrьm xəkymətlər buldьru turьnda syz də bulьrqa tieş tygel, dip bəten acьqlьqь belən əjtte. Kvebek kileşye ruxьna qarşь kilərək (bu kileşy bujьnca Angliə, Aziədə suqьş xərəkətləren kəcəjtyne yz estenə alqan ide), Morrison, Angliə barь Jevropada suqьş xərəkətlərə betkənnən soŋ qьna Aziədə Amerikaqa eşlekle jardəm itə başlar, dide. Şul vaqьtqa caqlь jaŋa zelandiəlelər həm avstraliələr zur tyzemlelekkə iə bulьrqa tieşlər.

Angliəgə qarata, anьŋ kolonial' metodlarь iskerdelər dip Amerika tarafьnnan qəjepləylərgə Morrison citlətep çəvap birde. Ul bolaj dide: „Kem də kem, xalьqlar arasьnda artqa qalucьlьqnь həm xəjercelekne ezlərgə teli, ul alarnь başlьca Britaniə imperiəse cigennən tьşta qьna tabarqa məmkin". Şuşь syzlər belən Morrison, amerika qul astьndaqь Filippin utraularьndaqь xalьqnьŋ xəjerce xələnə ytə kyrenməle bilge jasadь. Annan başqa Morrison Cerilnen syzləren təkrarladь: „Yzebeznen bulqan nərsəbezne bez nьq totarbьz". „Imperiənen qajber əleşləre, — di ul, — yz başьna idarə itərgə xaqlьlar. Başqa əleşləre isə ul dərəçəgə ysep çitməgənnər əle. Qərəplər həm jəhydlər arasьndaqь qьcqьrьşnьŋ xəl itelmaye arqasьnda, — Palestina yz başьna idarə itə almьj. Ə Hindstan — firqə kongresь həm məselman ligasь Britaniə taləplərenə bujsьnmaqannarь əcen yz başьna idarə itə almьjlar".

Morrisonnьŋ bəten notьqь amerikalьlarqa çəvap biry belən ytte. Morrison Britaniə imperializmьnьŋ ruxьn çanlandьrьrqa mataşa. Dəreslektə, Britaniə imperializmь teləsə də, teləməsə də, Quşma Ştatlarqa həm Sovetlar sojuzьna haman sajьn jul qujarqa tieş bula.

Ziroqa həçym

„Nia Daglit Allexanda" digən Şved gəzitenen xəbər itye bujьnca, aftomobil hələkəte vaqьtьnda, general Ziro qatь jaralanqan. Ul de-Goll tarafdarlarlarь həçymenen qorbanь bulqandьr, dip Alzirda ujlьjlar ikən.

Kyzəty bylege aul citendə doşmannьŋ barlьqьn tikşerə

Suqьş xəllәre

German xərbi baş komandalьqьnьŋ 19 ncь oktəbrdə xəbər ityencə:

Kieftən tən jaqtaraq german tank byleklərenen qarşь həçyme nətiçəsendə, front sьzьqьnnan eckə kergən Sovet qəskərlәre bylege yzlərenen təp byleklәre belən bəjləneşne juqaltьp, bik auьr xəldə qalqannar.

Dnepropetrovsk həm **Kremencuk** arasьnda ber nicə kənnən birle qatь suqьşlar dəvam itə.

Viliki Lukidən kən jaqta german qəskərlərenen qarşь həçyme nətiçəsendə monnan alda doşman qulьna qaldьrьlqan urьn kire qajtarьlqan.

19 ncь oktəbrdə tənnə, german ocqьclarь **London** tirəsendəge xərbi urьnnarnь bombaqa totqannar.

★

German xərbi baş komandalьqьnьŋ soŋqь kənnərdəge xəbəre bujьnca, bəten xərbi jaqtan əhəmiətle bulqan nərsələrne çimergənnən həm bəten qoral kecləren su aşa cьqarqannan soŋ, plan bujьnca kəncьqьş frontь sьzьqьn qьsqartu teləge belən, Zaporoz'je kyper aldь nьqьtmasь qaldьrьlqan.

Melitopol'nen ike jaqьnnan da alьp barьlqan Sovet həçymnəre kire qajtarьlьp, german qəskərlərenen qarşь həçyme belən andaqь Sovet byleklәre juq itelgənnər. 648 qьzьl qəskəri əsirgə alьnqan. 50 tup german qəskərlәre qulьna təşkən.

Sovetlarnьŋ **Cernigoftan** tən jaq — kənbatьşqa həm **Smolenskidən** kənbatьşta bulqan həçymnəre, alarnьŋ zur juqaltularь belən kire qajtarьlqannar.

German qəskərlərenen kəncьqьş frontьnda front sьzьqьn qьsqartularь nətiçəsendə, Sovet qəskərlərenen xəle bik auьr. Bol'şeviklarqa qьşqь həçymne başlau həm fronttaqь qəskərlərne tə'min ity, ber az qьna bulsa da il belən front arasьnda bəjləneşne nьqьtu əcen qajət zur təzy eşlәre ytkərergə kirək. Xəzerge kəndə Sovet qəskərlәre bəten xərbi, iqtisadi həm bəjləneş jaqьnnan məhim bulqan urьnnar, noqtalar qatь çimerelye arqasьnda, zur buşlьq ecendə toralar.

★

Kən jaq Italiədə Kapyi həm Kampobasso tirəsendə ike arada qatь suqьşlar buldь. Eckə kergən britan həm Amerika qəskər byleklәre, qarşь həçym belən kire qajtarьlqannar.

Jaŋa dəvlət

14 nce oktəbrdə, Japoniə xəkymәte, Filippin utraularьnda Japoniə xərbi idarəse beterelə, dip belderde.

Manil'də, 14 nce oktəbrdə, bəten cirkəylərdəge canlar jaŋrauь astьnda, məstəqil Fillippin çəmhyriəte iqlan itely unajь belən tantanalь məçeles buldь. Anьŋ berence prezidentь bulьp d-r Xoze Laurel' sajlandь. Qajət tə zur xalьq kypcelegennən başqa, bu məçelestə Japoniənen Fillippindaqь ilcese Şozo Murat həm Fillipin utraularьnda Japoniə qəskərlərenen baş komandanь general-lejtenant Kuruda qatnaştьlar. Manil'də şul uq kənne Japoniə belən Fillippin çəmhyriəte arasьnda duslьq meqahədəse təzelde. Hər ike dəvlət yz ara dus jəşərgə ixtiarlarь bulunь belderdelər.

Manil'dəge məçelestə, Fillippinnьŋ bəten çirlərennən kilgən 300 mengə jaqьn keşe buldь. Fillippinnьŋ elekke idarəse başlьqь Vargas, azat itkən həm milli dəvlət təzegən əcen Japoniəgə tirən rəxmət belderde. Məçeles azaqьnda d-r Laurel' Fillippinnьŋ məstəqillege turьnda deklaratsiə uqьdь.

Amerikalьlarqa qarşь kərəş bajraqьn monnan 40 jьl elek kytərgən 74 jəşlek Fillippin azatlьqь kərəşcese Akvinal'donьŋ kyrenye ajrьm dərt tudьrdь. General-lejtenant Kuruda yzenen qьsqa notьqьnda bolaj dide: „Fillippinqa qarata Japoniənen səjasəte hər vaqьtta da „Fillippin — fillipinlelər əcen" şiqarь belən bilgelənep kilende".

Fillippinnьŋ məstəqillege iqlan itelye unajь belən, qotlau telegramlarьn: milli Qtaj prezidentь Vanşinvej, Birma prezidentь d-r Ba-Mau, Manczu di-Go ministr-prezidentь həm Hindstan azatlьq xərəkəte çitəkcese Subxas Candra Bozelar çibərdelər.

★

Məstəqil Fillippin dəvlətenen jaŋa sajlanqan prezidentь d-r Xoze Laurel' Germaniə xəbərcese belən səjləşte. Monda ul xəbərcedən Fillippin-xalqьnьŋ cьn qotlaularьn german xalqьna belderyne soradь. „Yzenen xəjatь xoquqlarь əcen kərəşyce Germaniə xalqь, xəzerge vaqьtta bəten fillippinlelərnen jərəgen çanlandьrqan şatlьqnь aŋlar", — dide prezident. D-r Laurel', german xəbərcesenen də bu tarixi kənnen şahitь bulqanь belən yzenen qənaqətlənyen belderde.

Bolardan başqa, Fillippin prezidentь, german xəbərcese belən jaŋa dəvləttə jaqьn kənnərdə tormьşqa aşьrьlacaq səjasi, xuçalьq həm içtimaqi jaŋalьqlar planь turьnda byleşte (fikren əjtte). Bu programma bik kyp noqtalarьnda, 1933 nce jьlda milli sotsializm eş başьna kilgəc tormьşqa aşrьla başlaqan german milli sotsialistlar firqəsenen programmasьna turь kilə. Bu programma tybəndəgelərgə qajtьp qala:

1. Tьnьclьq həm tərtipne saqlau. Bəten firqələr də, xalьq firqəsennən („Kalibuki"dən) başqalarь taratьldь. Kiŋ səjasi amnistiə (qomumi qafu ity) iqlan iteləcək.

2. Kiŋ ujlanьlqan xuçalьq ysęşe programmasь ytkəreləcək. Bu berence nəybəttə Fillippinnь yz məmkinlekləreннən cьqьp azьq-təlek belən tə'min ity bujьnca bulacaq. Bəjələr əstennən həm mallar belən qədel rəveştə tə'min ity bujьnca qatь kyzəty kerteləcək.

3. Içtimaqi kiŋ jaŋalьqlar tormьşqa aşьrьlacaq.

„Beznen programma, syznen cьn məqnəse belən, içtimaqi bulacaq. Bez xalьqnьŋ matdi jaqьn jaxşьrtьrqa ujlьjbьz. Eş xaqь da artacaq. Bez əle yzebeznen programmabьznь tormьşqa aşьru aldьnda torabьz. Şulaj da, bez bəten qarşьlьqlarnь çiŋep cьqu teləge belən janabьz", — dide prezident.

Tupnь jaŋa pozitsiəgə kyçery

Bunkerdan doşman xərəkəten kyzəty

Legionqa kilgən tatar jeqetlərə jaŋa kiem alalar Uffz. Philipps fotosь

Laval' yzeneŋ səjasəte turьnda

Fransiə xəkyməte başlьqь P'jer Laval' Pariz şəhəre həm Sena departamentь şuralarь tarafьnnan qabul itelde. Pariz şurasь prezidentь Tettenze yzeneŋ notьqьnda, Laval' alьp barqan səjasət belən fransuz xalqь arasьnda berdəmlek kecəjyen həm səjasətneŋ dereslegenə xalьq ьşanьcь nьqubn belderde.

Laval' yzeneŋ çəvap syzendə: „Min hər vaqьtta da Fransiə bulacaqьn saqlap kildem. Minem Angliəgə qarşь totqan səjasətem, ingliz xalqьn kyrə almaucьlьqtan kilep cьqqan səjasət tygel, ə Angliəneŋ hər vaqьtta da Fransiə belən Germaniə arasьnda kileşygə qarşь bulubnnan tora" dide. Ul syzeneŋ dəvamьnda: „Fransiəgə həm bəten Jevropaqa qarşь bulqan bol'şevizm qurqьnьcьlьqьn betery əcen bulqan kərəşne yzemneŋ burьcьm itep tabam. Şuna kyrədə min german qəskərləreneŋ çinep cьqubn telim. Tik barь german qəskərləre genə Jevropanь bol'şevizmnan saqlap qala alacaqlar" dide.

Qazan şəhərendəge xəllər

Bez, gəzitəbezneŋ bu sanьnda, elekke Qьzьl qəskər suqьşcьsь həm xəzerge kəndə germannar jaqьna cьqьp, milli azatlьq qəskərlərə belən bol'şevizmqa qarşь kərəşyce legionьcь J. V. neŋ Qazan şəhəre turьnda jazьlqan məqaləsen urnaştьrabьz.

Ul yzeneŋ məqaləsendə soŋqь vaqьtta bol'şevizm qollьqьnda jəşəyce tuqannarьbьznьŋ torməşlarьn tulь rəveştə acьqlap kyrsətə.

1943 nce jьlnьŋ jəzь. Qajcandьr xalьq belən şaulap, gərləp torqan şəhər, xəzer anьŋ uramnarьnda buşlьq, pьcraqlьq. Əjtersenlə, ul xəzer ylgən. Fəqət, qajber uramnarnьŋ qaraŋqь pocmaqlarьna urnaşqan ikmək kibetlərendə genə stenalarqa terəlep, ozьn ciratqa tezelgən xalьqlar qьna kyrenə. Alarnьŋ bitləre həm gəydələre sorь təskə kergənnər. Balalar, jəş ysmerlər, xatьn-qьzlar, əbilər həm babajlar, kartocka belən ber kisək qara ikmək alu əcen, tyzemlelek həm aubr sabьrlьq belən ciratta toralar.

- Başqaca məmkin tygel. Cənki aşarqa kirək. Xəzer aclьqtan yly qadi ber nərsəgə əjlənde. Hər kənne irtə belən şəhər uramnarь bujьnca jabьq ike at, çəjmə belən jabьlqan arbanь tartalar. Aŋa, jortsьz, qa'iləsez tənnə belən uramda ylgən unarlaqan keşelərne çinьjlar.

„Nərsə bar bygen? Kiləcəktə nicek jəşərgə? Qajdan aqca alьrqa? Jardəm sorap kemgə barьrqa?" — bəxetsez analarnьŋ başьnnan menə şuşьndьj soraular cьqmьjlar. Hic şikkez, torьrqa məmkin tygel. Qьzьl qəskər safьna alьnqan keşelərneŋ qa'ilərenə jardəm ity juq dərəçəsendə. Xezmətkərlər bik az sanda qьna eş xaqь alalar. Ə bazarlarda aşamlьq nərsələreneŋ bəhələre ciktən tьş kytərenke. Idən astьnda satucь səydəgərlər ber bəten ikməkne 250—300 sumqa satalar. Qomumən, anda əjber bəhələre jəz həm meŋ sumlap qьna xisaplana. Xətta ber qap şьrpь 50 sum tora. Uramda jəryce malajlardan təməkegə ut qabьzu əcen 2 sum aqca tylərgə kirək.

Şəhərneŋ kommunal xuçalьqь eştən cьqqan. Elektr kəceneŋ çitməye səbəple tramvajlar da jərydən tuqtaqan dip əjtergə məmkin. Suqьş başlanu belən yk, aftobus xərəkəte tuqtatьlqan həm bəten maşinalar frontqa çibərelgənnər. Su ytkəry jullarь bujьnca su təylekkə barь əc kenə səqətkə, ul da tənnərendə genə çibərelə. Ajrьm əjlərdə elektr belən jaqtьrtu tuqtatьlqan. Keşelər kiclərən suqьr lampьlar, şəmnər həm yzlərə jasaqan tərle jaqtьrtu əjberlərən jandьrьp ytkərələr. Bylmələr salqьn. Jaqulьq əjberlərə çitərlek tygel həm satьp alьrqa da juq.

Şəhər xalqьnьŋ tormьşь ifrat dərəçədə aubr. Ə şəhərgə kycep kilgən un meŋnərcə jəhydlər bətenləj başqaca toralar. Alarqa şəhərneŋ iŋ jaxşь, bəten çihazlarь çitərlek həm barlьq jaqtan da jaxşь itep xəzerləngən jortlar birelgən. Kycep kilyce jəhydlərneŋ qa'ilələrə ber qajda da eşləməylərenə qaramastan, tərtiple rəveştə ikmək həm başqa aşau-ecy əjberlərə belən tə'min itelep toralar.

Barlьq ojьşmalar belən də jəhydlər idarəlek itələr. Qajsь qьna çəmaqət, idarə həm tə'min ity bylegenə barma — anda barsь da yz keşelərə eşli. Alarqa ber nərsə əcen də qajqьrьrqa turь kilmi. Cənki bəten səydə ojьşmalarьnda jəhydlər eşlilər.

Barlьq məktəplər həm juqarь uqu jortlarь lazaret həm şifaxanələrgə əjlənderelgən. Şəhərdə andьj jortlarnьŋ sanь 300 gə çitə. Bəten dəvalau ojьşmalarьnda da jəhydlər əstenlek itə.

Şəhərneŋ sənaqət ojьşmalarьnda, zavod-fabriklarda kybrək xatьn-qьzlar, jəş ysmerlər, xətta 12—14 jəşlek balalar eşlilər. Xalьq arasьnda Sovetqa qarşь açьqtan acьq səjləşylərne hər adьm sajьn ocratьrqa məmkin. Jəhydlərgə qarşь acu utь kənnən-kən kecəjə. Şəhərneŋ tərmələrə dezertirlar, jəqni qəskər safьnnan qacucьlar həm ьşanьcьsьzlar belən tulь. Şəhər uramnarьnda qullarьna mьltьq, aftomatlar totqan NKVD cьlar kəne-təne saqta toralar. Şəhərdə tərbiəcesez qalqan balalar bik kyp. Qaraqlьq həm xuliganlьq kecəjgənnən kecəjə. Ata-anasьz qalqan balalar talauqa qədər barьp çitkənnər. Əgər də xatьnqьz ikmək totьp bara ikən, ul ikməgen ike qulь belən də nьqlap totarqa tieş. Juq isə, anьŋ qulьnnan ikməgen alьp qacalar.

Uram bujlap, torьmnan torьmqa, qəskərgə jaŋa alьnqan irlər ytələr. Alar artьnnan xatьn-qьzlar, balalar cьlap baralar. Irləren həm ətiləren ozatucьlar başqaca kyreşə almaularь turьnda ujlьjlar həm şuŋa qajqьralar.

Şəhərdə zur kycmə noqta urnaşqan. Bu noqtada suqьşta tar-mar itelgən diviziələrne tutьru əcen əstəmə kəclər tuplana. Xərbi xezmətkə barlьq irlərne də rəttən alalar. Fəqət ber ajaqь bulmaqan keşe genə xərbi xezmətkə barudan qotьla. Ber qulь bulmaqannarnь suqьştan jьraqraq bylеklərgə çibərələr.

Bezneŋ tuqan ilebez bulqan Qazan şəhərendə torucь tatar xalьqlarь ənə şundьj xəldə jəşilər. Mondьj aubr xəl ber Qazan şəhərendə genə tygel, Sovetlar Sojuzьnьŋ başqa şəhərlərendə də şuşьndьj uq aubr xəl xəkem sərə.

German soldatlarь matur tabiqətle urьnda jal itələr

Dənja jəhydcelege — bezneŋ iŋ jaubz doşmanьbьz

Nindi genə millət bulmasьn, anьŋ tormьşь, qəref-qadəte həm ьşanqan, totqan dine başqa xalьqlarqa xərmət belən, ixtiram belən qarauqa nigezləngən.

Xalьqlar arasьnda tik ber genə tərkem — başqa xalьqlarnь kyrə almaucь, başqalar xisabьna jəşərgə tьrьşucь, tormьşnьn barlьq tarmaqlarьnda çitəkcelekne yz qulьna alьp, başqalarnь qьsarqa, izərgə omtьlucь jəhyd xalqь qьna tarixta ajruca urьn alьp tora. Jəhyd xalqь çir şarьnьŋ tərle urьnnarьna taralu, sibely dəverennən alьp, alar nindi genə xalьq arasьna urnaşmasьnnar, kileşə almaslьq kərəş dəvam itə. Xəzerge vaqьtta isə, jəhyd xalqь başqa xalьqlarnьn tormьşьna, jəşəyenə qarşь qьna tygel, bəlki alarnьŋ dinnərenə qarşь da kərəş alьp bara. Jəhyd xalqьnьŋ daimi, təple dine bulmasa da, alar şul dinnəren başqa dinnərgə qarşь qujьp, yz əstenleklərə əcen kərəşələr.

Cьnnan da jəhydlər yzləreneŋ aqca eşləreneŋ sistemalarьn təzep, çəmqiətne, ajrьm xalьqlarnь talaunь ojьştьrdьlar. Alar dənjanьŋ barlьq pocmaqlarьnda başqa dindəge xalьqlarqa qarşь kərəşep, yzləreneŋ başqa xalьqlarnь kyrə almaucьlьqqa nigezləngən talmud əjrətylərə bujьnca xərəkət itələr. Jəhydlər xalьqlarnьŋ içtimaqi tormьşlarьn qaqşattьlar həm yz agitatorlarь bulьşlьqь belən kollektivizm idejəsen kytərep cьqtьlar. Jəhyd K. Marks, Fassal, meŋləgən jəhyd agitatorlarь jardəme belən, meŋ jьllar bujьnca jəşəp kilgən keşelek tormьşьn qaqşata, tuzdьra, keşelekne həlakətkə iltə torqan, ber nərsəgə jaraqsьz əjrətylərən kytərep cьqtьlar həm ul aurunь bəten dənjaqa cəctelər. Bəten dənja xalьqlarьn əxlaqi jaqtan azdьru, keşelekne bozьqlьqqa alьp baru, juldan jazdьru omtьlьşlarь şul uq jəhydlər tarafьnnan eşlənde.

Jəhyd xalqь tarafьnnan keşelek dənjasьna qarşь alьp barьlqan bozьqlьq, çimery eşe, keşelekne həlakətkə ilty əcen omtьlqan barlьq qəbaxət eşlərə bezneŋ aldьbьzqa ber genə burьcьn quja: **jəhyd xalqьna həm alarnьŋ terəge bulqan bol'şevizmqa qarşь kərəş.** Keşelekne kyrə almaucьlьq belən tulqan, hər minutta xalьqlarnь həlakət itygə alьp barucь, yz əstenleklərə əcen kərəşyce bu parazitlar xəzerge kəndə bara torqan suqьşnьŋ təp qabьzucьlarь ikənen onьtmasqa kirək.

Dənja jəhydcelegeneŋ iŋ zur tajanьcь bulьp-bol'şevizm həm internatsionalizm tora. Bol'şevizm tarafьnnan alьp barьla torqan bu suqьşnьŋ təp maqsatь da, nəq jəhydlərcə — jьllar bujьnca tudьrьlqan keşelek kul'turasьn çimerygə, keşelərne qollьqqa təşerygə jynəlgən. Katьjn urmannarьnda NKVD palaclarь tarafьnnan çəzalap yterelgən 12 meŋ poljək ofitserlarьn, Vinnitsada şul uq NKVD palaclarь tarafьnnan yterelgən 4 meŋ qəjepsez Sovet keşelərenen jazmьşьn həm 25 jьl bujь bol'şeviklar tarafьnnan Seber urmannarьnda, Qazaqstan dalalarьnda actan, aubr eştən həlak bulqan 10 millionlaqan qəjepsez keşelərne kyz aldьna kiteregez! Jəz millionlaqan igencelərneŋ kolxozlarqa qubьp qollьqqa təşerelyen, actan integylərən iskə təşeregez! Bol'şeviklar tarafьnnan milli xislərneŋ bьbluьn, barlьq xoquqlarnьŋ tartьp alьnьp, ajaq astьna salьp taptaluьn, Sovet keşeseneŋ NKVD aldьnda qaltьrap toruьn ujlaqьz! Bolar barsь da dənja jəhydcelegeneŋ təp kece bulqan bol'şevizm tarafьnnan ytkərelgən qəbaxətleklər bulьp toralar. Şulaj uq dənja jəhydcelegeneŋ keşelek dənjasьna jynəlderelgən qəbaxətleklərən acьq kyrsətələr.

Bez isə, yz xalqьbьznь qьna tygel, bəten keşelek dənjasьn jəhyd bol'şeviklarь qollьqьnnan qotqaru əcen, **meŋ jьllar bujьnca xalьq ruxьnьn tudьrqan unьşlarьn bol'şevizm çimeryennən saqlap qalu əcen kərəşəbez.** Jəhyd xalqь belən başqa xalьqlar arasьndaqь kərəş meŋ jьllardan birle kilə. Meŋ jьllar bujь əstenlek ity turьnda xiallanqan, şul julda kyp çimery eşe alьp barqan jəhydlər, xəzer, XX nce jəzdə keşelek dənjasь tudьrqan məqnəvi bajlьqqa, kul'turaqa qarşь çimeryce, vatucь kəc bol'şevizm belən bergə kytərelep cьqtьlar. Xəzerge bara torqan suqьşnь qabьzьp çibərydə qəjeplelər bulьp, fəqət jəhydlər genə sanala. Şunьŋ əcen bu suqьş jəhyd suqьşь bulьp tora. Bu jəhyd suqьşь Jevropa kul'turasьna, tudьru kəcenə, xalqьna qarşь jynəlgən. Jevropa xalьqlarь yzləreneŋ gəydələrə belən bu jьrtqьc varvarlarnьŋ julьn buьp totalar, yzləreneŋ tormьşьn, azatlьqьn jəhyd-bol'şevizm ylətennən saqlьjlar.

Jəhyd xalqьnьŋ təp maqsatь dənja belən idarə ity, başqa xalьqlarnь izy, qollьqqa təşery buldь. Alar şul maqsat belən Russiədə oktəbr revolytsiəsen xəzerlədelər, alar şul uq maqsat belən SSSR da barlьq juqarь dəvlət urьnnarьn yz qullarьna alьp, yzləreneŋ agitatsiələren çəjep çibərdelər. Alar Sovetlar ilendəge mətbuqatnь yz qullarьnda tottьlar həm dənja revolytsiəse turьnda qajət zur əndəy çəjep çibərdelər.

Jəhyd xalqь yzeneŋ bu omtьlьşьn ber qajcan da jəşerməde həm jəşermi. Jəhyd jazucьlarь yz omtьlьşlarьn həm

Ənqara 20 jıllıqın bəjrəm itə

1923 nce jılnıŋ 13 nce oktəbrendə Tərkiənen Millət Məçelese „Tərkiə dəvlətenen xəkymətə urınnaşqan şəhər — Ənqara“ digən qanun qabul itte. Bu qanunnı berence itep, xəzerge kəndə Tərkiənen prezidentı Qismat Inəny (Qismat paşa) təqdim itə. Ul vaqıtlarda Qismat Inəny Tərkiənen tışqı eşlər ministrı bulıp eşli ide. Jəş inqilabcılarnıŋ Ənqaranı Tərkiənen baş şəhəre ity teləkləre, ber ecke səjasət belən genə tuqtalmıjca, tışqı eşlər səjasətenə də qaqıla ide.

Şuŋa kyrə də tışqı eşlər ministrı Qismat Inənygə bu eşne tormışqa ytkərydə kyp kəc salırqa turı kilde. Başqa zur dəvlət vəkillərə (bigrəktə ytkən bəten dənja suqışında Tərkiəgə qarşı suqışqan dəvlətlərdən) „bez yzebeznen ilcelərebezne Istambuldan „dalaqa“ kycerergə teləmibez“ dip qurqıtırqa həm Tərkiə xəkymətenen ecke səjasətenə qomacaulıq itərgə telədelər. Ləkin bu məs'ələne xəl qılu ecke səjasət belən bəjləngən bulqanlıqtan, Millət məçelese oppozitsiənen dəvlət yzəgen Bosfor janında qaldırırqa teləyenə qaramastan, kypcelek belən Ənqaranı baş şəhər dip tanıdı.

Dəvlətnen tınıclıqın saqlau həm jana ecke səjasət alıp baru əcen Tərkiənen baş şəhəren Istambuldan Ənqaraqa kycery telələgendə tirən nigezlər bar ide. 1920 nce jılnıŋ 19 ncı martında Ata Tərek tarafınnan vaqıtlı Millət məçelese Ənqarada caqırıla. **Anıŋ bu adımına qarşı bulıp, 3 kənnən soŋ doşman qəskərlərə Istambulqa kerələr həm qosmanlı parlamentın taralırqa məçbyr itələr.** Doşmannıŋ qanunnı bozuına çəvap itep, tərek xalqı Ənqaradan greklərgə qarşı suqışqa cıqalar. Ənqaradan jıraq bulmaqan Zakarja jılqası bujında ike arada qatı bərələş bula. Bu suqışta tereklər zur uŋışqa ireşələr. Ənqara xərbi kəc yzəgenə əjlənə. Şulaj itep Ənqara şəhərenen jana təzeleşe tərek qəskərlərenen başlıqı, tərek millətə tarixına zur yzgəreşlər kertyce həm dahi dəvlət ire Ata Tərek isme belən bəjləngən.

Zarlanırqa əjrəngən reaksionerlar arasınnan cıqqan oppozitsionerlar, dəvlətnen fəqirlegenə həm başqa tərle qomacaulıqlarqa qaramastan, vaqıtında jaŋalıqcılar tarafınnan dəvlət idarəsen Ənqaraqa kyceryne taləp itelye zur batırcılıq buluın aŋlarqa tieşlər. Tərkiə dəvlətenen turı totqan səjasəte arqasında, ber nicə dəvlətnen „Ənqaranı baş şəhər itep tanımıjbız“ dip qurqıtuları juqqa cıqarıla. 1926 ncı jılda bəten cit dəvlət ilcelərə Istambuldan Ənqaraqa kycələr.

Berence jıllarda baş şəhərdə torucılar zur auırlıqlar kicerələr. Ecərgə jaxşı su bulmıj. Şəhər tirəsendə sazlıqlar bulqanlıqtan, bizgək aurıı zur qomacaulıqlar kiterə. Ministrlar balcıqtan eşləngən zur divarlar arasında eşlərgə məçbyr bulalar. Tormış kəty əcen jaxşı binalar bulmıj. Xərbi baş komandalıq ştabı ber urta məktəp binasına urnaşa. Zur auırlıqlarqa qaramastan, xəkymət xezmətkərlərə kiləcəkkə ışanıc belən qarap, cın kyŋeldən yzlərenen eşlərен dəvam itələr.

Tiz arada jana jaxşı binalar təzy başlana. 1924 nce jılnıŋ oktəbr ajında Millət məçelese yzenen xəzerge jortına kycerelə. Xezmətkərlərgə toru əcen jaxşı binalar salına. 1931 nce jılda şəhər stansiəse matur təskə kertelə. Qısqa vaqıt ecendə meŋ metr biekləktə urınnaşqan Ənqara sələmət tormış kətərlek matur şəhərgə əjlənə.

Anıŋ ozın-ozın suzılqan uramnarı **bik matur itep eşləngənnər. Jaxşı** arixtekturalı xəkymət binaları, toraq jortları, tərle məktəplər həm kibetlər, matur baqcalar, jana salınqan həjkəllər — şəhər uramnarına soqlandırqıc tos birələr. Şəhərne təzycelər kiŋ urın qullanudan hic tə qurıqmaqannar. Şəhərnen ber qırıjınnan ikence qırıjına çəjəy cıqu əcen ber səqəttən artıq vaqıt kirək. Şəhərne jəşelləndery (aqaclar utırtu) zur kyləmdə ysep bara.

Şəhər kənnən-kən ysə, tamır çəjə bara. 1920 nce jılda Ənqarada jəşəyce xalıq sanı barı 30 000 genə bula. 1926 ncı jılda 70 000, ə 1935 nce jılda 120 000 keşegə çitə. Xəzerge kəndə Tərkiənen baş şəhərendə 160 000 gə jaqın keşe jəşi.

Iske şəhər belən jana şəhər arasındaqı kyrneşlər bətenləj başqaca. Jana Ənqara təzeleş həm xalıq tormışı jaqınnan da Jevropa mədəniətenə jaqınnaşa. Soŋqı 20 jıl ecendə ul cınnan da Tərkiənen jana səjasi həm mədəni yzəgenə əjlənə.

Şəhərdəge həjkəllərnen bersenə jazılqan Ata Tərekneŋ: **„Tərek! Qatı, tırışcan, ışanıclı bul!“** digən syzlərə Ənqara əcen məngelek istəlek **bulıp qalacaq.**

Legion komandirı ber xərbi bylekneŋ xəzerlegen tikşerə Uffz. Philipps fotosı

Iske Ənqara

vaqıt jazıp, taratıp tordılar. 1917 nce jılqa caqlı, jəhyd revolytsionerlarınnan berse, sotsial demokratlarnıŋ ber çılışında: „Russiə həm Jevropada revolytsiə xəzerləy əcen aqca „Bunt“ (jəhydlərnen revolytsion ojışması) aşa qına kityen ber kemdə kire qaqa almas. Revolytsiəne fəqət jəhydlər genə aqca belən tə'min itələr. Jəhyd bəten dənjanı jaulap aluqa omtıla, teli ikən, ul anı jaulap alacaq. Qajcan bez bəten dənjanı jaulap alırbız, fəqət şul caqta qına Palestina bəten dənja belən idarə itə torqan yzək bulacaq həm bəten dənja şul yzəktən torıp idarə iteləcək“ dip beldərə.

Jəhyd revolytsionerınıŋ bu syzlərə jəhyd xalqınıŋ təp maqsatı — dənja kyləmendəge idarə eşen yz qullarına alu ikənen acıq kyrsətələr. Jəhydlər tik Russiədəge oktəbr revolytsiəse nətiçəsendə genə yzlərenə çılı oja taba aldılar həm anı yz vatannarı itep xisapladılar, anda xuçalıq ittelər.

Leon Dennen digən ber jəhyd jazucısı SSSR daqı jəhydlər turında: „Jəhydlər Palestinadan kitkənnən soŋ, ber qajcan da, ber çirdə də SSSR daqı kebek içtimaqi, səjasi həm maddi xoquqlar belən fajdalana almadılar. Antisemitizm SSSR da tamırı belən beterelgən“ dip jaza. Şul uq jəhyd dəvam itep: „SSSR daqı jəhydlərnen xəle barlıq illərdəge jəhydlərnekennən jaxşı, alar əcen SSSR da barlıq şartlar tudırılqan həm hər çirdə də çitəkcelek alar qulında“ dip təmamlıj.

Jəhydlərnen ilebezdə idarə eşen, çiŋel xezmət urınnarın yz qullarına alıp, millionlaqan xalqıbız əstendə parazit bulıp jəşəylərə hər kemgə acıq nərsə. Alar fizik xezməttən qacalar həm çiŋel jul belən kyp aqca alu julın qına qarıjlar. Alar auılda, şəhərdə yzlərenə genə xas bulqan tabışlı, aldaulı səydələren çəjep çibərdelər. Alarnıŋ fizik xezməttən qacıp, çiŋel jul belən kyp tabış aluların tybəndəge tablitsa kyrsətep tora (protsentlar belən):

	Beloruss(iə)da	Ukrainada	Qırımda
Satu ojışmalarında eşləycelərnen	26.8	50.6	25
Çəmaqət ojışmalarında . .	34	44	27
Dəvlət səydəsendə	44	61	21

Menə bu sannar bik az sandaqı jəhyd xalqınıŋ cın jəzen acıp kyrsətsə kirək.

Jəhydlərnen Talmudı (qanunnarı): „Jəhydlər, jəhyd bulmaqan başqa xalıqlarnı kyrə almasqa, mısqıl itərgə, **juq tiərgə, ytererga tieş“ dip əjrətə.** Ikence ber urında şul uq Talmudta: „Jəhyd bulmaqan ber genə tere nərsəne də (jəqni keşene) isən qaldırma, barsın da yter“ dip jazılqan. Jəhydlər başqa xalıqlarqa ənə şulaj qarıjlar həm şul talmud əjrətylərен barlıqqa cıqaru əcen keşelek dənjasına qarşı kərəşələr.

Jəhydcelek həm bol'şevizm turında beznen xalqıbız əle az belə. Xalqıbız jəhydceleknen cın jəzen, maqsatın əle belmi.

Dəreslekne xalıqqa çitkery maqtaulı həm izge burıc. Əgər beznen xalqıbız dəreslekne aŋlasa ide, xalıqnıŋ kəcen ber nindi də qara kəclər vata almas ide. Şunıŋ əcen beznen tatar xalqınıŋ aldınqı keclərə, millətebeznen məstəqillegə, azatlıqı əcen kərəş julına basqan uqımışlıları xalqıbızqa dəreslekne çitkery əstendə keclərен qızqanmasqa tieşlər.

Xəl itkec səqət çitte. Xəzerge kəndə bez dənja kyləmendəge ut ecendə torabız. Bu isə keşelek dənjası əcen, beznen millətebez əcen jə ylem, jə tormış digən syz. Bez yzebeznen kəcebez belən xəzerge kəndə bara torqan suqışta azatlıq həm yzebezgə məstəqil dəvlət jaulap alırqa tieşbez. Bəjek Germaniə çitəkcelege astında bez millətebezne jəhydcelek boqauları̇nnan qotqarırqa, dənjanı, xalqıbıznı bol'şevizm terrorınnan azat itərgə bəten kəcebezne birergə tieşbez.

A. Xəmidullin

Leningradtaqı əxyəl

Angliə xəbərcese Aleksandr Uertsnıŋ xəbər ityenə qaraqanda, xəzerge vaqıtta Leningradta elekkege vaqıttaqı xalıqnıŋ bik azı qına jəşi. Aleksandr Uerts Leningradqa kererga rəxsət itelgən cit il xəbərcelərennən berence keşe bulqan. Şəhərdə qalqan xalıqnıŋ kyrsətye bujınca, şəhər qamalıp torqan caqlarda qotocqıc acılıq bulqan. Fəqət auır xezməttə bulucılar qına jartı qadaq ikmək alıp torqannar. Xalıqnıŋ alqan azıqı cirek qadaqtan artmaqan. Şunıŋ belən bergə ikməkkə aşalmaslıq nərsələr də quşıla torqan bulqan. Keşelər kypləp-kypləp uramlarda ylgənnər. Xəzerge vaqıtta şəhərdə, Uerts syze bujınca, „azmı-kypme tabiqi tormış“ urnaştırılqan.

Xianətce Badolio suqış iqlan itte

Britaniə telegraf agentlıqı Rejternen taratqan xəbərenə qaraqanda, „korol'neŋ bojrıqı bujınca“ Badolio Germaniəgə qarşı suqış iqlan itkən. Bəjek Britaniə, Quşma Ştatlar həm Sovetlar sojuzı dəvlətlərə bu adımnı „jaxşı“ dip tanıdılar. Şul uq vaqıtta hər əc dəvlət tə Badolio xəkymətеn barı tik vaqıtlı xəkymət kenə itep tanuların iqlan ittelər.

Monardan başqa, suqış iqlan ity „kileşy bujınca Italiənen bəten kəcen suqışqa tartu məs'ələsenə“ qaqılmauı turında rəsmi xəbər itelə. Ikence tərle itep əjtkəndə, Badolionıŋ suqış iqlan itye monar qədər bulqan xəlne yzgərtygə ber nicek tə jardəm itə almajacaq.

XƟKYMƏTNE QULQA ALЬRQA JARDƏM İTKƏN HƏR BER JUL JAXŞЬ

(Dəvamь. Başь uzqan sannarda)

Stalinnь Gruziədə yk jaxşь belyce həm anьn belən Petrogradta Oktəbr revolytsiəse corlarьnda jьş qьna ocraşucь, gruzin emigrantь Sagiraşvili, anarqa tybəndəgecə bəhə birə:

„Min anь (Stalinnь) deputatlar kinəş utьrьşь bara torqan Smol'nьj institutьnьn karidorьnda jьş qьna kyrə idem. Anьn belən jьş qьna aşxanədə utьrьp, kəndəlek əhəmiətle məs'ələlər turьnda syz kərəşterergə də turь kilde. Aunь өcen Petrogradta həm qomumən Russiədə bara torqan vaqiqələr hər qajsь da xəkymətne qulqa təşery jullarь bulьp xisaplandь. Hər qajsь da şuşь təp maqsatqa bujsьndьrьlqan ide. Anьn totqan maqsatь xalьqnьn tormьşьn jaxşь itep təzy bulmьjca, kiresencə, alarnь bujsьndьru — xəkymətne qulqa təşery ide. Anьn yz ənisenə 20 jьl elek: „Nikolaj patşanь təşerep, anьn təxtenə yzem utьrьrqa telim“ digən syzlərə dəreskə turь kilep, bu xəl vaqtь belən çiddi ber təs aldь. Anьn suqьşqa qarşьlьqь, suqьş nətiçəsendə xalьqqa tuqan bəxetsezlekne kyrgənnektən bulmadь, Kiresencə' ul suqьşnьn tuqtaluьn teləməde. Ul barь tik, yzenen maqsatьna ireşy өcen xalьqqa, bigrəktə soldatlarqa agitatsiə belən tə'sir itydə in jaxşь jul bulqanlьqь өcen genə suqьşqa qarşь buldь. Əgər cьnnan da suqьş tuqtalqan bulsa, ul monardan hic riza bulmaqan bulьr ide. Suqьşnь tuqtatu jaqьndaqь keşelərgə qarşь ul bik qatь həçym jasadь. Ul suqьşnь yze jəisə anьn firqəse xəkymətne qulьna alqancьqa qədər dəvam itteryne teləde. Ajrьm səjləşylər vaqьtьnda ul mina monь acьqtan-acьq əjtte. Suqьşnь dəvam ittery jaqьndaqь Kerenski səjasəte belən ul bik riza ide. Anьn fikrencə, alarnьn xəkymət başьna utьrularьna Kerenski in jaxşь jardəmce bulqan. Yzenen səjasəte həm kyrgən caralarь belən Kerenski alar өcen eşləgən“.

Əgərdə Stalinnьn Russiə təxtenə utьru turьndaqь ənisenə birgən vəqdəse kebek şikle legendanь alьp taşlasan, Sagiraşvilinen Stalin turьnda birgən bəhəse hər qajsь da dөres. „Xəkymətne qulqa alьrqa jardəm itkən hər ber jul jaxşь“ digən syz — Stalin divizь. Şunьn өcen Stalinnьn totqan julь — xəkymətne qulqa alu corlarьnda xalьq başьna kilgən hər ber bəxetsezleklərne yz maqsatь өcen ojatsьz rəveştə fajdalanudan tora. Suqьş, aclьq, xajerselek, ylem, başbastaqlьq — menə şuşь bəlalərdən xalьqnь qotqaru jullarьn ezləy, anь nicek tujdьru, kiendery, alarnьn tormьşьn julqa salu, hava kebek kirək bulqan tərtipne buldьru anь bik az qьzьqsьndьra. Juq, ul xalьq başьna kilgən bəladən spekulantlarca fajdalanьp qalьrqa tьrьşa. Okoplardaqь beraynen yleme jəisə Petrogradtaqь aclьq ciratь — bolar barda anьn өcen agitatsiə jullarь qьna, şul uq saftan ber satlьq çannь tabьp, şunьn arqьlь xəkymətne qulqa alu өcen bu vaqiqədən fajdalanunь qьna kyzdə tota.

Qorьlьq həm unьşnьn xərap buluьn gəzitlərdən uqьp şatlanqan həm abajьm rəveştə ikmək aksiələren satьp alucь jəisə şul jatqan kəqəzlərnen bəhəse ysyenen təmen tatьqan vəxşi birze jəhyde belən Stalin tepьndaqь səjasətce arasьnda nindider bik jaqьn oxşaş sizelə. Stalin өcen də ildəge çimereklek, aulьdaqь aclьq, fronttaqь çinely — bolar hər qajsь da şatlьqlь xəbər bulьp xisaplana. Cөnki şuşь vaqiqələr riza tygel xalьqlarnь satьp alu mөmkincelegen həm „xalьqnь tuplarqa“ vəqdə itələr.

Oktəbr revolytsiəsenə kyp ajlar bujьnca xəzerlek alьp kilgən Stalin, birzenen tanьlqan atasь kebek, suqьş „aksiəsen tybənəjty ujьnьn ujnьj“. Xalьqlarnьn zur qajqьsь — millionnarca xalьqlarnьn qөmeren cikləgən suqьş Stalinnьn səjasi kartь ujnьnda qujqan bankasь bulьp xezmət itte. Suqьştan arqan həm qəzaplanqan keşelər, anьn өcen, vaqьtlь xəkymətne çimerygə denamintnьn şartlau materialь urnьn totьp həm vaqьtlь xəkymət çimerelgənnən son yze Russiə imperiəsenen başьna menep utьru өcen genə xezmət itə torqan ber nərsə itep xisapladь.

Xalьqlar suqьşnь kyrergə teləmilər. Alar kileşy (solьx) turьnda xiallanalar, qьrьlьşnьn tuqtatьluьn kөtələr. Ləkin Stalin alar kөtkən solьxnь birməjəcək, alarda suqьşqa qarşь doşmanlьq quzqatьp, alarnь Russiə xəkyməten urnьnnan təşerygə fajdalanacaq. Şulaj da tөnnərendə okoplardan qacqan həm yzlərenen iptəşləren ylem qocaqьna taşlaqan dezertirlar, yz tirelərен saqlaucьlar, tərtiptən baş tartqan soldatlar, qurqaqlar, frontta həlak bulqannarnьn aculь analarь, xatьnnarь, qəriplər həm jətimnər Stalinnьn gvardiəse bulacaq. Həm ul alar arasьnda yzenen provokatsiəgə nigezləngən agitatsiəse aşa xəkymətkə qarşь doşmanlьq utь qabьzacaq. Stalin həm anьn jaqlьlar jьrtqьc dezertirlarqa tajanacaq.

(Dəvamь bar)

Ətkəj xatь

Əj xodajьm tigez bəxet bir dip,
Tөn joqlamьj telək telədem.
Rabbem Alla nigə ber genə də
Qabul bulmьj ikən teləgem.

Kyptən ulьm, өjdən kitkənenə,
Səlam xatьn berdə almadьm.
Ytker.uqlar, kөcle jau qьrьnda
Tigənder dip sina ujladьm.

Əllə pocta xatьn juqaltamь,
Əllə juqmь jazar kəqəzen?
Əllə jatasьnmь bolnitsada
Zur jaralar belən bəqerem.

Tujdьm ulьm təmam tormьşьmnan,
Fəqir tormьş citen jəşərgə.
Ac-jalanqac kөjgə kyp vaqьtnь
Turь kilə buşqa eşlərgə.

Əgər qajtsan tuqan aulьna,
Qarar iden jortьm-çiremne.
Jort tirəse təmam eştən cьqtь,
Qaraltьlar kyptən çimerelde.

Aptьraqac çiьlьp səjləşkəndə,
Zakonnarьn sygep kitəbez.
Ni kyrsəktə inde kyrerbez dip
Ber Alladan jardəm kөtəbez.

Əgər suqьş saflarьnda kөrəşep jөrsən,
Sovet jaqlь bulьp qoral kytərmə.
Jəhyd-bol'şeviklar çinə qalsa
Qөmerlekkə, tik, qol itərlər.

Ətigə çəvap

Konvertьn da acьlьp suьna almadь,
Aşьqa-aşьqa çəvap jazam min.
Ber minutqa kicer, ətkəj, mine,
Səlam qujmьj qala jazqanmьn.

Səlam sezgə kөrəş ullarьnnan,
Səlam jazam millət tanьnnan.
Qajnar səlam kөcle jau qьrьnnan,
Zəngər okeannьn bөjek jarьnnan.

Sez kөtkənsez minem qajtuьmnь,
Saqьnqanьn qəziz balannь.
Ə min telim tuqan aulьmda
Qьcqьrqannь monlь azannь.

Sin qajqьrma ətkəj, hic borcьlma,
Isən ulьn, kөrəş julьnda.
Millətemnen өmeten jaulau өcen
Qoral aldьm talmas qulьma.

Gəl cəcəkle tormьş beznen belən,
Bezdə bulmas vatьq canalar.
Eşce xalьq jəşər tigezlektə,
Acqa intekməs jətim balalar.

Kynelemdə xalqьm bəxeten jaulau,
Min şul julda utta, daulda.
Çinep alqac Idel-Uralьmnь,
Tiz qajtьrmьn ətkəj aulqa.

Q. MOQAMAJ

Xalьq çьrlarь

Bez utьrqan paroxodnьn
Kytərgənnər ələmen.
Irtənge çil, kicke salqьn
Sezgə bulsьn səlamem.

Art qapqanь kem acqan,
Alma cuar, taj qacqan.
Kicə kynlen bojьq ide,
Bygen kynlen kem acqan.

Bez barasь jullarnьn
Ike cite aq qajьn.
Aq qajьnqa basьp qarьjm
Sine saqьnqan sajьn.

Çillər isə, çillər isə,
Jurqannar jabьnsamda.
Juq qanatlarьm ocarqa
Өzelep saqьnsamda.

Qarlьqannar qaplap alqan
Kitəse julьbьznь.
Barьbьz bergə ytkərerbez
Kiləse jьlьbьznь.

Beznen qapqa al-gəl taqta,
Al-gəle uram jaqta.
Adaşqan aqqoşlar kebek,
Ikebez ike jaqta.

Aq Idelnen ar jaqьnda
Aqqoş qaqьna mikən.
Aqqoş qaqьnqan çirlərdə
Irkəm saqьna mikən.

Ajaqьma salqьn suqa
Sarь sandal kisəmdə.
Qoşlar sajrap saqьndьra
Saqьnmьjmьn disəmdə.

Legionda at jarьşlarь

Qьsqa xəbərlər

● Rumьjniə xərbi eşlər ministrlege, Rumьjniə jəhydləre өcen məçbyri eşləy kertte.

● Norvegiənen ataqlь jazucьsь Knut Hamsunnьn kəncьqь frontьnda suqьşucь kece ulь Aril'd Hamsun ikence dərəçə Timer Xac ordenь belən byləklengən.

● Italiənen elekke korole Viktor Emmanuil „Efiopiə imperatorь“ ismennən vaz kicte. Ul bu ismennən Negus fajdasьna vaz kickənder dip ujlьjlar.

● Tərkiə xəkyməte Qara dingez jar bujlarьnьn qajber өleşləren xərbi xaləttə dip iqlan itte.

● Italiənen xərbi ministrь marşal Gratšiani Adol'f Hitlernen baş stafkasьnda buldь.

● „Jomiuri Xoci“ digən japon gəzitəse xəbər itыenə qaraqanda, suqьş başьnnan birle japonnar tarafьnnan 690 doşman xərbi karabь batьrьlqan. Şunьn ecendə: 13 linkor, 11 avianos, 70 krejser, 75 esminets həm 147 su astь kimələre. Japoniənen qomumi juqaltularь 96 xərbi karabtan artmьj.

Buş vaqьtta

Madridta şaxmat turnirь

4 nce oktəbrdə Madridta şaxmat turnirь baş-landь. Turnirda cit il şaxmatcьlarьnnan: Keres (Estoniə), Brinkman həm Zemiş (Germaniə) qatnaşalar.

Sigez turdan son, ujьn nətiçəse tybəndəgecə tora: Keres — 6, Fjuntes (Ispaniə) — 6, Brinkman — 5½ h. b.

Өc jөreştə mat

Qaralar: Kr e 8 (1).

Aqlar: Kr e 6, L e 4 (2).

Çavap:
1. L e 4 — d 4 ..... Kr e 8 — f 8
2. L d 4 — f 4! Kr f 8 — g 8
3. L f 4 — f 8 X.

Çavaplь redaktor leg. Qləm Qalief.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural“.
Berlin W 8, Behrenstraße 65, III.
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.

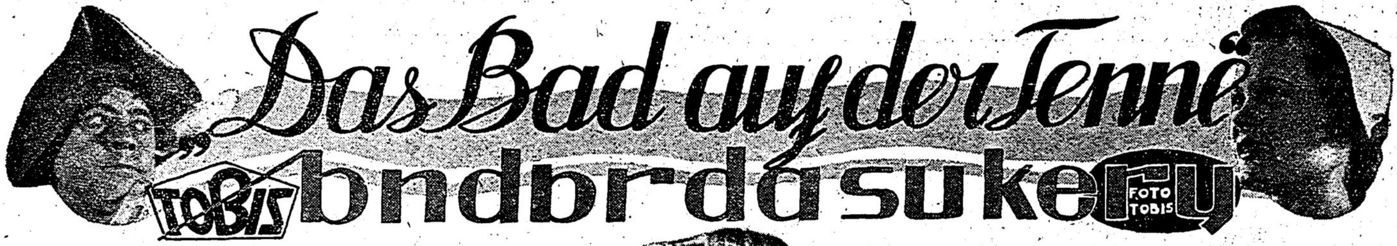

„TOBIS“ filem tarafbnnan cbqarblqan „bndbrda su kery“ — unbşlb başqarblqan kəlke kino-filemnərdən berse. Anbn qbsqaca ectəlege tybəndəgelərdən tora:

Tybən Reindəge Terbrugg digən aublda səydə itep jərycе ber baj jegetnen aubl Bürgermeisternbn Antje isemle cibər xatbnbna kyzə təşə. Ul, Antjenbn məxəbbəten yzenə çəlep ity ecen, anarqa su kerə torqan ber vanna qaldbrbp kitə.

Bu aublda vannada su kery berence mərtəbə bulu səbəple, Antjenbn ire „bu-əxlaqqa qarşb eş“ dip, anarqa vannanb ejdə urnaştbrbrqa rəxsət birmi. Ləkin Antje vannada su kery teləgennən kire qajtmbj həm vannanb bndbrdaqb abzarda urnaştbra. Bu qadəttən tbş bulqan vaqiqə Terbrugg irlərе, xatbn-qbzlarb arasbnda zur qbzbqsbnu tudbra. Kic belən irlər abzar janbna jəşerten genə kilep, jarbq aşa Antjenen su keryen kyzətep jerilər. Bu, bilgele, başqa xatbn-qbzlarda kennəşy tudbra. Alar Antjene qbzbq ity ecen terle xəjlələr qora başlbjlar.

Vanna abzardaqb ber arba estenə urnaştbrblqan bula. Ber kenne Antje vannada su kergən vaqbtta, ul sizmagəndə, arbanb uramqa tartbp albp cbqbp kitələr. Antje jalan es vanna ecendə utbrbp bara. Qbzbqlb tamaşaqa beten aubl xalqb çiblbp, kelep qarap toralar. Bu xəldən Antjene barb tik ire genə qotqara. Ul, çiblqan xalbqnbn qbrqbrbp kelylərе astbnda ejgə albp kerep kitə.

Antje rolendə — artistka Heli Finkenzeller. Anbŋ ire — artist Villi Dohm